

Қ.Н. Өтебай

*әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Қазақстан*

ШЕТЕЛДІК ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ҒЫЛЫМДАҒЫ ХАЛЫҚТЫҢ НАРАЗЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Қазақстан мен Еуропадағы әлеуметтік-саяси процестерге азаматтардың ұйымдасқан наразылық әрекеттері әсер етуде. Қазіргі таңдағы наразылық жаңа формаларға ие болуда, қатысушыларды жұмылдыру үшін ашылатын техникалық мүмкіндіктер пайдаланылуда. Мұндай жағдайларда наразылық әлеуетін бағалау, «тұрақсыздық нүктелерін» анықтау және саяси элитаның шешімдеріне ықтимал халықтың теріс реакциясын түсіну қазіргі саяси басқарудың маңызды міндеттеріне айналады. Мақалада шетелдік әлеуметтанудағы наразылық мінез-құлқын зерттеудің негізгі теориялық тәсілдері қарастырылған. Оның ішінде әлеуметтік наразылық мәселесімен айналысатын батыс ғалымдарының ішіндегі ең көп тарағаны-ұжымдық мінез-құлқын тұжырымдамасына аса көңіл бөлінді. Сонымен қатар батыс елдерінде наразылықты зерттеудің негізгі кезеңдері көрсетілді. Отандық ғылымдағы әлеуметтік наразылықты зерттеудің ерекшеліктері анықталды. Қазақстан халқының наразылық әлеуетінің басты себебі анықталды. Назылықты зерттеуде отандық зерттеулердің негізгі бағыттары айқындалды. Қалыптасқан наразылықты зерттейтін орталықтар мен олардың басты қызметтері баяндалды. Назылық әрекетін анықтайтын факторларды зерттеу әдіснамасын дамытудағы негізгі тенденциялар анықталды. Бұл құбылысты тереңірек түсіну үшін наразылықты зерттеудің теориялық және әдіснамалық мәселелерін зерттеудің ғылыми және практикалық маңыздылығы, сондай-ақ қоғамдағы әлеуметтік шиеленісті азайту үшін республикалық және аймақтық саясаттың стратегиясын түзету негізделген.

Кілт сөздер: әлеуметтік наразылық, әлеуметтік шиеленіс, ұжымдық мінез-құлқын, ресурстарды жұмылдыру, салыстырмалы депривация, қоғамдық қозғалыстар.

K.N. Otebay

*al-Farabi Kazakh National University
Kazakhstan*

RESEARCH OF PROTEST ACTIVITY OF THE POPULATION IN FOREIGN AND DOMESTIC SCIENCE

Abstract

Organized protest actions of citizens have an increasing impact on the socio-political processes in Kazakhstan and Europe. The modern protest takes on new forms, and the opening technical opportunities are used to mobilize participants. In such conditions, the assessment of the protest potential, the identification of «points of instability» and the understanding of the possible negative public reaction to the decisions of the political elite become important tasks of modern political management. The article considers the main theoretical approaches to the study of protest behavior in foreign sociology. Of these, the greatest attention was paid to the concept of collective behavior—the most common among Western scientists dealing with the problem of social protest. The main stages of studying the protests in Western countries were also shown. The stages and features of the

study of social protest in Kazakhstan's science are highlighted. The main reason for the protest potential of the people of Kazakhstan is determined. In the study of protest, the main directions of domestic research are identified. The centers that study the protests and their main functions were highlighted. The main trends in the development of the methodology for studying the factors that determine protest behavior are identified. The article substantiates the scientific and practical significance of the study of theoretical and methodological problems of the study of protest for a deeper understanding of this phenomenon, as well as the correction of the strategy of federal and regional policy to reduce social tension in society.

Keywords: social protest, social tension, collective behavior, resource mobilization, relative deprivation, social movements.

К.Н. Отебай

*Казахский национальный университет имени аль-Фараби
Казахстан*

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОТЕСТНОЙ АКТИВНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В ЗАРУБЕЖНОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ НАУКЕ

Аннотация

Все большее влияние на социально-политические процессы в Казахстане и Европе оказывают организованные протестные действия граждан. Современный протест приобретает новые формы, используются открывающиеся технические возможности для мобилизации участников. В таких условиях оценка протестного потенциала, выявление «точек нестабильности» и понимание возможной негативной общественной реакции на решения политической элиты становятся важными задачами современного политического управления. В статье рассмотрены основные теоретические подходы к исследованию протестного поведения в зарубежной социологии. Из них наибольшее внимание было уделено концепции коллективного поведения-самой распространенной среди западных ученых, занимающихся проблемой социального протеста. Также были показаны основные этапы изучения протестов в западных странах. Выделены особенности изучения социального протеста в отечественной науке. Определена главная причина протестного потенциала народа Казахстана. В исследовании протеста определены основные направления отечественных исследований. Были освещены центры, изучающие протесты, и их основные функции. Определены основные тенденции в развитии методологии исследования факторов, детерминирующих протестное поведение. Обоснована научная и практическая значимость исследования теоретико-методологических проблем изучения протеста для более глубокого осмысления данного феномена, а также коррекции стратегии федеральной и региональной политики для снижения социальной напряженности в обществе.

Ключевые слова: социальный протест, социальная напряженность, коллективное поведение, мобилизация ресурсов, относительная депривация, общественные движения.

Кіріспе. Қазіргі қазақстандық қоғамда болып жатқан әлеуметтік-саяси процестер адамдардың қоғамдық өмірдің белгілі бір саласындағы жағдайға, басқаша айтқанда, әлеуметтік шиеленіске қанағаттанбау көңіл-күйінің таралуымен қатар жүреді. Әлеуметтік психологиялық және мінез-құлық деңгейлеріндегі әлеуметтік шиеленісті көрсетудің бір аспектісі-әлеуметтік наразылық. Қазіргі әдебиетте наразылық іс-әрекетінің модельдері мен формаларын анықтауға әртүрлі тұжырымдамалық тәсілдер ұсынылған. Алайда, әлеуметтік наразылық әлі де жеткілікті зерттелмеген құбылыс болып қала береді.

Мақалада келтірілген зерттеу жұмысының мақсаты әлеуметтік наразылықты зерттеудің негізгі теориялық және әдіснамалық тәсілдерін талдау және жалпылау болды.

Бұл мақсатқа қол жеткізуге келесі міндеттерді шешу ықпал етті:

1. Әлеуметтік наразылық құбылысын түсіндіретін шетелдік ғылымда жиі кездесетін теориялық модельдерді қарастыру.

2. Отандық ғалымдардың әлеуметтік наразылық зерттеулерін талдау.

Наразылық, әлеуметтік шиеленіс мәселелері батыс ғылымында әлеуметтік стресстің психологиялық теориялары аясында немесе аномия, ұйымсыздандыру және т.б. теориялары аясында қарастырылады, олар жеке тұлғалардың әлеуметтік ортаға девиантты бейімделуін түсіндіруге баса назар аударады (яғни, рұқсат етілген нормалардан ауытқиды). Саяси наразылық пен зорлық-зомбылықты зерттеу, сонымен қатар, қоғамдық қозғалыстардың конфликтология және әлеуметтану саласындағы зерттеулермен тығыз байланысты.

Шетелдік ғылымда қоғамдық қозғалыстар мен наразылықтарды түсіндіруге үміткер теориялық модельдердің үш тобын бөлуге болады. Әлеуметтік наразылық мәселесімен айналысатын батыс ғалымдарының ішіндегі ең көп тарағаны-ұжымдық мінез-құлық тұжырымдамасы.

Нәтижелерді талқылау. Ұжымдық мінез-құлық – бұл белгісіз немесе қауіпті жағдайға жауап беретін адамдар тобының салыстырмалы түрде стихиялық және ұйымдастырылмаған мінез-құлқы. Әлеуметтану ғылымында ұжымдық мінез-құлықтың бірнеше теориясы бар: Г.Лебонның «Инфекция теориясы», Г.Олпорттың «Конвергенция теориясы», В. Тернердің «Нормалардың пайда болу теориясы», Дж. Школьниктің «Саяси наразылық теориясы», Н. Смелзердің «Өсіп келе жатқан құндылық теориясы» [1].

Олардың әрқайсысы ұжымдық мінез-құлықтың әртүрлі аспектілерін түсіндіреді. Иррационалды психологиялық факторларға назар аударатын теориялар жаппай суицидтің себептерін түсінуге көмектеседі. Демонстрацияларға немесе тәртіпсіздіктерге айналған әлеуметтік наразылықтарды «рационалды» факторлардың рөлін: конвергенция немесе өсіп келе жатқан құндылықтар теориялары тұрғысынан терең түсінуге болады.

Әлеуметтік наразылық құбылысын түсіндіруге жүгінсек, ұжымдық мінез-құлық теориясын жақтаушылар оны ұжымдық мінез-құлықтың бір түрі деп санайды, ал «наразылық» ұғымын «тобыр» сияқты ұғыммен қатар қояды. Осы тұжырымдамалар авторларының бір бөлігі (Г. Лебон, Г. Тард, З. Фрейд, Г. Блумер) әлеуметтік наразылықты әлеуметтік психологиялық құбылыс ретінде түсіндіреді. Осы тәсіл аясында ХХ ғасырдың әлеуметтанулық ғылымында, әлеуметтік наразылықтар ұжымдық мінез-құлықтың кез-келген басқа түрі сияқты, эмоционалды шиеленістің жоғарылауымен байланысты (жаппай дұшпандық, әлеуметтік мазасыздық, жаппай қозу, дүрбелең, агрессия) және иррационалдылықпен сипатталады (стихиялықпен). Жаппай наразылық мінез-құлқының ең жойқын түрі-революция. Оны Г. Лебон жаппай истерияның көрінісі, иррационалдылықтың жеңісі ретінде сипаттады [2].

Әлеуметтік наразылықты ұжымдық мінез-құлықтың бір түрі ретінде қарастыратын авторлардың тағы бір тобы наразылық мінез-құлқы психологиялық факторларға емес, әлеуметтік жағдайларға байланысты деп санайды. Бұл тұрғыда Н. Смелзердің көзқарасы айқын, ол наразылық мінез-құлқының табиғатын қарастыра отырып, белгілі бір әлеуметтік жағдайлар мен билік өкілдерінің қызметін талдауға үлкен мән береді. Әлеуметтік наразылық зерттеушімен әлеуметтік ортаны өзгерту әрекеті ретінде анықталады.

Әлеуметтік-саяси процестерді зерттейтін авторлар әлеуметтік наразылықты әлеуметтік-саяси құбылыс ретінде анықтайды. Мәселен, А. Марш еңбектерінде әлеуметтік наразылықты анықтау тәсілінің негізі нормативтік сипаттағы пікірлер орын алады. Ол наразылықты «дәстүрлі емес» саяси мінез-құлық нысаны ретінде анықтайды. Саяси мінез-құлықтың дәстүрлі емес формалары жағдайында митингілер, наразылықтар, саяси демонстрациялар, бойкоттар, ереуілдер және т.б. тұрақты өткізуге ықпал ететін нормалар жоқ, және мұндай акцияларды өткізуді шектейтін немесе тыйым салатын көптеген нормативтік ережелер мен заңдар бар [3].

Жоғарыда келтірілген теориялардың әрқайсысы ұжымдық мінез-құлықтың әртүрлі аспектілерін түсіндіреді. Кейбіреулер иррационалды психологиялық факторларға (инфекция теориялары) назар аударады, ал басқалары «рационалды» факторлардың рөлін (конвергенция теориясы, саяси наразылық немесе өсіп келе жатқан құндылық теориялары) атап көрсетеді. Бұл әртүрлі теорияларды жиынтықта қарастырған жөн. Бұл адам мінез-құлқының күрделі және жұмбақ элементін түсіндіруге көмектеседі.

Наразылықты батыс ғалымдары қоғамдық қозғалыстар әлеуметтануының бір бағыты болып табылатын ресурстарды жұмылдыру теориясында да қарастырады. Бұл теория ХХ ғасырдың 70-ші жылдарында пайда болды. Оның өкілдерінің қатарында-Дж. Маккарти, М. Зальд, М. Асим, К. Вильсон, А. Обершол және басқалары бар [2]. Осы тәсіл аясында қоғамдық қозғалыс белгілі бір қоғамға тән әлеуметтік өзгеріс көзқарастарының жиынтығы ретінде кеңінен анықталады.

Ресурстарды жұмылдыру теориясы әлеуметтік қозғалыстарды наразы топтардың қалыпты, рационалды, институционалды саяси қарсы шығуы ретінде қарастырады. Ковенционалды саясат пен әлеуметтік қозғалыс арасындағы шекара жойылады, бірақ мүлдем жоғалып кетпейді. Қоғамдық қозғалыс-бұл билік пен әлеуметтік субъектілердің мүдделері арасында жанжал туындаған кезде ұжымдық әрекеттің қақтығыс түрі.

Дж. Маккарти мен М. Залдтың пікірінше, қоғамның материалдық әл-ауқаты мен экономикалық даму деңгейі қоғамдық қозғалыстардың дамуына да әсер етеді. Бай қоғамдарда қоғамдық қозғалыстар секторы көбірек, олар тар мақсатты реформаторлық сипатқа ие. Кедей қоғам кең мақсаттары бар радикалды қозғалыстармен сипатталады. Бай қоғамдарда бос уақыт пен ақша қозғалыс ресурстары болып табылады, демеушілікте болуы мүмкін.

Қоғамдық қозғалыстардың дамуының саяси шарттары негізінен қоғамдағы саяси қақтығыстың дамуымен байланысты. А.Обершолдың айтуынша, әлеуметтік жанжал қолданыстағы жүйенің наразылығына реакция ретінде туындайды [4]. Саяси наразылықтың бірнеше себептері болуы мүмкін. Біріншіден, наразылық сыртқы, көбінесе шетелдік биліктің басқаруындағы әлеуметтік топтарда немесе біріздендіру және орталықтандыру саясатының нәтижесінде жергілікті аймақтық билік топтарының өкілеттіктерінің төмендеуі нәтижесінде туындауы мүмкін. Бұл әр түрлі деңгейдегі элиталар арасындағы қақтығыс. Халық әдетте мұндай қарсыласу қозғалыстарында өздерінің ескі элиталарын қолдайды, өйткені ол жаңа элиталардан не күтуге болатынын білмейді.

Екіншіден, саяси наразылықтың себебі әлеуметтік топтардың немесе субъектілердің билік тарапынан үлкен өкілеттіктерге, құқықтарға және мойындауға деген талабы болуы мүмкін. Нәтиже әдетте ұжымдық наразылық қозғалысы мен оппозицияға айналады.

Үшіншіден, билік өз заңдылығын жоғалтқан топта болған кезде, заңсыз жолмен билікте қалуға тырысады: олардың ішіндегі ең көп тарағаны – сайлауды бұрмалау.

Төртіншіден, режим заңсыз түрде орнатылып, күш әдістерін қолдана отырып, билікті ұстап тұрған кезде. Оппозицияға тыйым салынған тоталитарлық режим кезінде, өз талаптарымен көшелерге шығудан басқа ештеңе қалмайды. Сонымен, саяси наразылықты тиімсіз билік тудыруы мүмкін, ол өзінің маңызды міндеттерін шешуді қамтамасыз ете алмайды. Мысалы, территорияның тұтастығы мен ұлттық мүдделерді шетелдік қауымдастықтардың талаптарынан қорғау.

Ресурстарды жұмылдыру теориясының өкілдері саяси мүмкіндіктер құрылымының моделін жасады. Бұл қоғамда наразылықты жұмылдыру қаншалықты мүмкін екенін және қоғамдық қозғалыстың өзі қандай сипатта болатындығын бағалауға көмектеседі. Саяси мүмкіндіктердің құрылымы бірқатар көрсеткіштермен сипатталады:

1. Саяси жүйенің ашықтық дәрежесі.
2. Қоғамдағы саяси тұрақтылық дәрежесі.
3. Ықпалды саяси одақтастарды табу мүмкіндіктері.

Осы индикаторларды қолдана отырып, қоғамдық қозғалыстың саяси мүмкіндіктерінің дәрежесін бағалауға, сондай-ақ қозғалыстың қандай себептермен ұжымдық әрекеттің белгілі бір тактикасы мен стратегиясын таңдағанын түсіндіруге болады.

Ресурстарды жұмылдыру теориясының өзегі әлеуметтік ұйым ұғымы болып табылады. Әлеуметтік ұйым басқалар сияқты бірдей заңдарға сәйкес дамиды. Оның сәтті өмір сүруі үшін ресурстар қажет, олардың болуы бірлескен наразылық әрекеттерін жасауға мүмкіндік береді және мақсатты трансформациялық қызметке ауысуға бағдарланудың өзгеруіне ықпал етеді.

XX ғасырдың екінші жартысында Батыста салыстырмалы депривация тұжырымдамасы кең таралды. Алғаш рет оны С. Стауффер ғылыми айналымға енгізді, содан кейін М. Мертонның, В. Руинсиманның еңбектерінде дамыды [2].

Бұл теория іс жүзінде жергілікті (локальды) қоғамдастықтың белгілі бір топтары бастан кешіретін және саяси немесе әлеуметтік шиеленістің пайда болуына жағдай жасайтын әлеуметтік-экономикалық өмірдегі шектеулердің белгілі бір түрлерін сипаттайды.

«Депривация» ұғымы белгілі бір әлеуметтік топтар үшін әртүрлі құндылықтар мен мүмкіндіктердің шектеулі қол жетімділігін немесе қол жетімсіздігін көрсететін көп факторлы проблемаларды білдіреді. Салыстырмалы депривация ұғымы осы құндылықтарға қатысты субъективті үміттері мен топтардың оларға қол жеткізудің нақты мүмкіндіктері арасындағы алшақтықпен байланысты. Салыстырмалы депривация дегеніміз-жергілікті қауымдастық топтарының материалдық ресурстары мен әлеуметтік мәртебелеріне деген субъективті үміттері мен олардың осы ресурстар мен мәртебеге қол жеткізудің нақты мүмкіндіктері арасындағы сәйкессіздік.

Салыстырмалы депривация теориясы саяси тәртіпті, оның шеңберінде адамдар өздерінің ұмтылыстарына жету үшін жұмыс істеуге мүмкіндік беретін құралдармен қамтамасыз етілген деңгейде сақталады деген идеяға негізделген. Наразы топ ұмтылыстар мен қол жетімді құралдар арасындағы алшақтықты көре бастағанда пайда болады. Салыстырмалы депривация латентті әлеуметтік шиеленісті тудырады және қалыптастырады. Әлеуметтік шиеленістің потенциалы-бұл салыстырмалы депривацияның масштаб функциясы, қарқындылығы және түрі.

Бұл теорияға сәйкес, наразылық пен зорлық-зомбылықты тудыратын механизм-бұл әлеуметтік өзгерістерден туындаған күтулердің тез өсуі мен олардың нақты қанағаттану мүмкіндіктері арасындағы алшақтықтың артуы. Депривация дегеніміз-өзінің қазіргі жағдайына қатысты наразылықтың субъективті сезімі. Басқаша айтқанда, наразылық сезімі, қажеттіліктер мен оларды қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы сәйкессіздік стресске, агрессияға, тұлғаның наразылық бағдарларына, демек, наразылық қозғалыстарының пайда болуына әкеледі.

Сонымен, батыстық әлеуметтанудағы наразылық мәселесін зерттеу зорлық-зомбылық проблемаларын, девиантты мінез-құлықты және қоғамдық қозғалыстарды зерттеумен қатар дамуда. Зерттеу барысында наразылық тақырыбымен және наразылық мінез-құлқының қалыптасу факторларымен айналысатын бірнеше теориялық бағыттар пайда болды. Негізгілері ұжымдық мінез-құлық теориясы, ресурстарды жұмылдыру теориясы, салыстырмалы депривация теориясы сияқты теориялық модельдердің топтары.

Шет елдік зерттеушілердің теориялық әзірлемелері наразылық феноменін зерттейтін қазақстандық ғалымдардың зерттеулерінің негізіне айналды.

Әлеуметтік наразылық мәселесі қазіргі қазақстандық әлеуметтанудың әлсіз зерттелген тақырыптарына жатады. Отандық ғылымда наразылық проблемасының пайда болуы нақты әлеуметтік процестермен және саяси оқиғалармен тығыз байланысты.

Соңғы он жылда Қазақстанда түрлі наразылық акциялары, митингілер мен шерулер орын алды. Осы наразылық процестері еліміздегі наразылық мәселесін зерттеуді өзекті етті. Айта кету керек, отандық ғалымдар наразылықты зерттеуде шетел зерттеушілерінің теориялық тұжырымдамаларына негізделеді.

Отандық ғалымдардың көп бөлігі қазақстандық қоғамның наразылық әлеуетін әлеуметтік-экономикалық проблемалармен байланыстырады (салыстырмалы депривациялық тәсіл). Мәселен, «...әлеуметтік шиеленістің негізгі себептері кедейлік пен жұмыссыздық», - дейді профессор Г.Ө. Насимова [5].

Көптеген қазақстандық зерттеулерде наразы саяси белсенділікті зерттеу жоқ немесе азаматтардың потенциалды наразылық белсенділігін зерттеумен шектеледі

Мемлекеттік басқару академиясы жанындағы Орталық Азия өңіріндегі этносаралық және конфессияаралық қатынастарды зерттеу орталығы этникалық қозғалыстарды зерттеудегі сөзсіз көшбасшы болып табылады. Мұнда ауқымды бағдарлама орындалады. Этникалық жанжалдар мен шиеленістер бойынша жобалар, олардың шеңберінде шиеленістер тұжырымдамалары әзірленеді және олардың мониторингі елдің әртүрлі өңірлерінде жүзеге асырылады. Зерттеу пәні жеке этникалық қозғалыстар (олардың пайда болу себептері, ұйымдастырушылық формалары, ресурстары, көшбасшылық, жұмылдыру циклі) болып табылады.

Экологиялық қозғалыс мәселелерімен «Қазақстанның экологиялық қоры» қоғамдық қоры айналысады (директоры-М.С. Дуамбеков). Қор қайырымдылық, ғылыми-зерттеу, мәдени, білім беру және басқа да қоғамға пайдалы мақсаттарды көздейді.

Тәуелсіздік алғанан кейін елде тендерлік зерттеулерге деген қызығушылық арта бастады. Қазіргі уақытта Қазақстанда бірнеше гендерлік ғылыми-зерттеу орталықтары белсенді жұмыс істейді: 1) Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институты жанындағы әлеуметтік және гендерлік зерттеулер ҒЗИ (директоры-А.С. Кенебаева); 2) Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті жанындағы гендерлік білім беру орталығы (директоры-Н.У. Шеденова). Бұл орталықтардың әрқайсысында веб-сайты бар, монографиялар мен мақалалар шығарады, көптеген акциялар өткізеді. Бұдан басқа, Қазақстанның өңірлерінде де гендерлік орталықтар құрылуда, мысалы, Қарағанды қаласында екі гендерлік орталық жұмыс істейді: Гендерлік ақпараттық-талдау орталығы (жетекшісі-Н.А. Усачева) және «Нисса» гендерлік зерттеулер орталығы (жетекшісі-Г.Ж. Курбанова) [6].

1990-шы жылдардың басынан бастап қазақстандық қоғамдағы әлеуметтік наразылық пен наразылық әлеуетінің көрсеткіштеріне эмпирикалық зерттеулер жүргізіле бастады. Осындай зерттеулерді бүкілқазақстандық ауқымда алғашқылардың бірі болып «Қоғамдық пікірді зерттеу орталығы» жүргізді.

«Стратегия» әлеуметтік-саяси зерттеулер орталығы (президенті-Г.Т. Илеуова) тәуелсіз қоғамдық қоры адамдардың өз қаласында немесе ауданында жаппай наразылық акцияларын өткізу мүмкіндігіне қатысты күтулері, сондай-ақ олардың осы акцияларға қатысуға дайындығы сияқты субъективті көрсеткіштердің серпінін зерттеуді жүргізеді. Сонымен қатар, ҚР Президентінің жанындағы ҚСЗИ наразылық мәселелері бойынша кешенді әлеуметтанулық зерттеулер мен мониторинг жүргізеді.

Кейінгі жылдары қазақстандық ғылымда жастардың наразылық белсенділігін зерттеу өзекті болды. Мұнда Ш.Е. Қилыбаеваның, А.А. Тасбұлатованың диссертациялық жұмыстары маңызды мәнге ие. Сонымен қатар, Д. Сатпаевтың, Т. Үмбеталиеваның және т.б. «Молотов Коктейлі. Қазақстан жастарының анатомиясы» атты еңбегі жастардың наразылық әлеуетін түсінуге көмектеседі. «Қазақстан жастары-2019», «Қазақстан жастары-2020» ұлттық баяндамаларында қазақстандық жастардың наразылық акцияларындағы наразылық әлеуеті туралы зерттеулер бар.

Қорытынды. Осылайша, шетелдік және отандық ғылымда әлеуметтік наразылықтың модельдері мен нысандарын, наразылық белсенділігінің қалыптасу факторларын анықтаудың әртүрлі тұжырымдамалық бағыттары мен тәсілдері бар. Нақты әлеуметтік наразылық мінез-құлқының проблемалары жеткілікті түрде зерттелген. Айта кету керек, Қазақстандық ғалымдардың көп бөлігі наразылық белсенділігін саяси белсенділіктің бір түрі ретінде қарастырмайды, ал Еуропа елдері мен АҚШ-та ол саяси қатысудың дәстүрлі формасы ретінде қабылданады.

Дегенмен де, бұл тақырыпты зерттеуде бірқатар шешілмеген мәселелер бар:

1. Халықтың нақты қатысудан бірнеше есе көп болатын наразылық акцияларына қатысуға дайын екендігі туралы мәселе жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр.

2. Осы тақырыпқа арналған жұмыстардың көпшілігі сипаттамалық түрде болады: ықтимал наразылық белсенділігінің себептері, уәждері, факторлары талданбайды.

3. Аймақтық деңгейдегі әлеуметтік наразылық әлеуетінің проблемасы әзірлемені талап етеді.

Осыған байланысты әлеуметтік наразылық мәселесін теориялық және әдіснамалық зерттеу әсіресе республикалық және аймақтық әлеуметтік саясат стратегиясын қоғамдағы әлеуметтік шиеленістің алдын алу және азайту, әлеуметтік қақтығыстарды болдырмау мақсатында түзету үшін маңызды.

Список использованной литературы:

1. Яницкий О. Н. Социальные движения: теория, практика, перспектива. М.: Новый хронограф, 2013.

2. Артюхина В. А. Осмысление социального протеста в современной социологии: анализ основных подходов // Социологические исследования. 2017. № 11. С. 30-34.

3. Здравомыслова Е. А. Социологические подходы к анализу общественных движений: учеб. пособие. М.: Норма: ИНФРА-М, 2006. – 161 с.

4. Е. Здравомыслова, Парадигмы западной социологии общественных движений, Санкт-Петербург, 1993

5. Абдыкаликова Г. Гендерная политика в Казахстане // [Электронный ресурс]: <http://www.kazpravda.kz/c71295659975>

6. Уровень социальной конфликтности: потенциальные риски и угрозы (по результатам социологического исследования). – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – 92 с.

References:

1. Yanickij O. N. Social'nye dvizheniya: teoriya, praktika, perspektiva. M.: Novyj hronograf, 2013.

2. Artyuhina V. A. Osmyslenie social'nogo protesta v sovremennoj sociologii: analiz osnovnykh podhodov // Sociologicheskie issledovaniya. 2017. № 11. S. 30-34.

3. Zdravomyslova E. A. Sociologicheskie podhody k analizu obshchestvennykh dvizhenij: ucheb. posobie. M.: Norma: INFRA-M, 2006. – 161 s.

4. E. Zdravomyslova, Paradigmy zapadnoj sociologii obshchestvennykh dvizhenij, Sankt-Peterburg, 1993

5. Abdykalikova G. Gendernaya politika v Kazahstane // [Elektronnyj resurs]: <http://www.kazpravda.kz/c71295659975>

6. Uroven' social'noj konfliktnosti: potencial'nye riski i ugrozy (po rezul'tatam sociologicheskogo issledovaniya). – Almaty: KISI pri Prezidente RK, 2010. – 92 s.